

Barns inflytande och delaktighet i förskolan

ETT UTVECKLINGSARBETE I ÖREBRO KOMMUN

A close-up photograph of a young child with blonde hair, wearing a blue denim baseball cap and a red jacket with purple suspenders. The child is looking off to the side with a thoughtful expression. In the background, other children in red jackets are visible, slightly out of focus. The scene is outdoors with bright, natural light.

Jaaa! Den positiva signalen

Kan barn förstå

”I FÖRSKOLAN LÄGGS GRUNDEN för att barnen ska förstå vad demokrati är. Barnens sociala utveckling förutsätter att de allt efter förmåga får ta ansvar för sina egna handlingar och för miljön i förskolan. De behov och intressen som barnen själva på olika sätt ger uttryck för bör ligga till grund för utformningen av miljön och planeringen av den pedagogiska verksamheten”.

Så står det i läroplanen för förskolan. Men hur ska det här ske i praktiken? Hur får barnen inflytande på riktigt?

För att barn ska förstå vad begreppet demokrati kan innebära krävs mer än att de får bestämma över om de ska dricka röd eller grön mjölk till maten.

Sedan 2001 har ett banbrytande utvecklingsarbete pågått i Örebro. Det innebär en radikal förändring av synen på barn och sätter fokus på mötet mellan vuxna och barn i förskolan.

Arbetet grundas på forskning, kunskap och sättet att se på förskollärares pedagogiska uppgift. Att fördjupa kunskapen är det centrala och det sker med hjälp av litteratur, samtal, reflexion och dokumentation. De deltagande förskollärarna utgår från händelser som inträffar i barngrupperna, allt för att komma till insikt om sitt eget förhållningssätt gentemot barnen.

vad demokrati är?

DET ÄR ELISABETH ARNÉR, UNIVERSITETSADJUNKT VID PEDAGOGISKA INSTITUTIONEN vid Örebro universitet, som genom att samtala med förskolebarn fått en unik inblick i maktproblematiken i förskolan. Det är också hon som står för det vetenskapliga underlaget och utbildningen i utvecklingsarbetet som sker i samarbete mellan universitetet och Örebro kommun.

Samtalspartner och pådrivare från kommunens sida är Solveig Sollerman, pedagog och processledare för demokrati och inflytande i förskola och skola.

Förändringsarbetet är en följd av att Örebro kommun beslutat att prioritera barns och ungas inflytande i samhället.

Elisabeth Arnérs, Solveig Sollermans och de deltagande pedagogernas gemensamma arbete har gett mycket goda resultat. De visar att det nya förhållningssättet och den ändrade barnsynen leder till att barnen i förskolan får ett verkligt inflytande över sin dag i barnomsorgen.

Detta har gynnat livet i förskolan för både barn och pedagoger.

Det är om det arbetet den här broschyren handlar.

PIONJÄRERNA

”Att visa barnen respekt”

SÄG JA I STÄLLET för nej. Kan det vara så enkelt att skapa ett verkligt innehåll till förskolans läroplans första viktiga princip, den om barns delaktighet och fostran till demokrati?

– Ja, säger Elisabeth Arnér och Solveig Sollerman, pionjärer i det utvecklingsarbete som bedrivs inom förskolan i Örebro kommun. Arbetet har pågått sedan 2001 och går ut på att skapa en tillåtande miljö i förskolan där barnen kommer till tals på allvar. Samtal och kommunikation mellan barn och mellan barn och vuxna är en viktig väg.

Det har varit en resa men resultatet från förskolor som medverkar i arbetet talar sitt tydliga språk: barnen har fördjupat sin lek och koncentration, det har skapat en lugnare tillvaro i förskolan. De tar fler initiativ som givit dem bättre självkänsla. Personalens trivsel har ökat och de tycker att det pedagogiska arbetet har blivit meningsfullt.

Dessa resultat blev märkbara på ett halvår och pedagogerna som arbetat med barnens inflytande i fokus kan inte tänka sig att gå tillbaka till det gamla arbetssättet.

ELISABETH ARNÉR ÄR lärare vid pedagogiska institutionen vid Örebro universitet, från början utbildad till förskollärare. Hon har samtalat med många barn kring deras syn på vuxna i förskolan och redovisat det i en uppsats (Arnér-Tellgren 1998).

– Mitt intresse för barns inflytande i förskolan har växt genom en följd av år och fördjupats. Efter 25 år som lärare i lärarutbildningen kom jag till en vändpunkt där jag insåg att vuxna använder sin makt på ett ibland kränkande sätt och kör över barn. Jag kände att det var dags att inte bara prata utan i handling visa att vi verkligen respekterar barn.

Hon vann politiker för sin idé och började samarbeta med Solveig Sollerman som har ett förflutet som förskollärare men som nu är processledare för programkansli Barn och utbildnings arbete med inflytande i förskola och skola.

– **JAG BLEV ELD OCH LÅGOR**, säger Solveig Sollerman. Demokrati och inflytande är de viktigaste och grundläggande värderingarna →

ELISABETH ARNÉR

SOLVEIG SOLLERMAN

PIONJÄRERNA

→ i förskolans läroplan från 1998. Elisabeths rön kring hur barnen uppfattade de vuxna i förskolan var en väckarklocka för mig och jag blev mycket ivrig att se vad som händer om vi prövar att ge barnen det de ska ha, ett verkligt inflytande!

Tillsammans satte de utvecklingsarbetet i sjön och först ut var förskolan i Marieberg i utkanten av stan. Därpå följde Hasselgården i Vivalla och förskolan Ringblomman i Glanshammar. Idéer och erfarenheter från de tre förskolorna spreds i ett nätverk med representanter från fjorton kommunalar.

UPPGIFTEN VAR ATT VÄNDA perspektiven. För att åstadkomma det var utbildning nödvändig.

– Det är oftast nej i förskolan, säger Elisabeth Arnér. ”Nej, ta inte fram några målargrejer, vi ska äta om tio minuter!”, ”Nej, du ska sitta här och äta!”, ”Nej, ni får inte gå ut, vi ska ha samling nu!”. När jag intervjuade barnen gav många uttryck för att de hindrades av regler som fanns och som de inte kunde påverka och som nästan alltid hand-

lade om vad de inte fick göra. Det gjorde att barnen ofta förde fram att det var tråkigt i förskolan om inte leken fick utrymme.

VARFÖR BLIR DET DÅ OFTA NEJ när barn framför sina önskemål till personalen? För lite tid, för stora barngrupper, för lite personal, för små lokaler, ett sedan länge utarbetat arbets-sätt som man bevarat och som inte ses som möjliga att förändra är några skäl.

– Man gör en pedagogisk planering och genomför den. Dagen på förskolan blir ganska strikt uppdelad. För att kunna svara ”ja” på ett barns eget önskemål krävs ofta att man går ifrån planeringen och då krävs att förskolläraren förankrar det bland kollegerna. Svarar man ”nej” behövs inte det. Mycket är på de vuxnas villkor.

När ny mark ska brytas krävs kunskap. Men hur ser kunskapen ut?

Förskollärarna i utvecklingsarbetet fick fem timmar i veckan avsatt för att läsa litteratur och reflektera över sitt arbete. De träffades på seminarier varje fredag, läste texter och diskuterade. Här fick utbildningen fäste →

PIONJÄRERNA

och utiftån dessa seminarier som Elisabeth Arnér ledde, utvecklades idéer om hur förändringen skulle gå till.

– Deltagarna fick läxor. En var att regelmässigt säga ja i stället för nej till barnens initiativ. Den enkla åtgärden förändrade synen fullständigt, säger Elisabeth Arnér. Uppgiften ökade pedagogernas förståelse för vad demokratiuppfostran kan innebära. När barnen möter en tillåtande attityd från de vuxna blir de inspirerade och tar ansvar för sina egna handlingar på ett påtagligt sätt.

– **DET MEDFÖR EN SPÄNNANDE** förändring utifrån ett annat perspektiv, vilket i sin tur leder till en förändrad pedagogroll, säger Solveig Sollerman. Förenklat skulle det kunna uttryckas som att tidigare gick pedagoger före barnet och genom sin planering och kunskap ordnade och visade vägen, och nu i stället går bakom barnet som betraktas som en kompetent vägvisare. Pedagogens roll blir då att följa, vara lyhörd, samtala, dokumentera, utmana och inspirera barnet och

upptäcka hur varje barn tänker och löser olika problem.

– En ny barnsyn krävs där den vuxne ser barnet som kompetent, som en jämlike, säger Elisabeth Arnér. Hur barn betar sig har sina skäl. Det är pedagogens sak att hantera det. Där har samtalet människa till människa stor betydelse för att finna och förstå barnets perspektiv. Därför är det viktigt att den vuxne lägger ner tid och omsorg på samtalen. Samtidigt är det pedagogens ansvar att skapa situationer där barnen upplever att de har en röst.

DET ÄR INTE BARA SAMTALET med barnen som är av betydelse, utan även samtalet pedagogerna emellan. Att man kan hjälpa varandra analysera hur man bemöter barnen. Här är det viktigt att de vuxna kan hantera olika åsikter. Detsamma gäller förstås barnen.

Det pedagogiska uppdraget i förskolan är bland annat att bygga goda relationer och det sker inte utan ansträngning.

Ambitionen är nu att få så många pedagoger som möjligt att omfattas av det förhållningssätt som leder till att barnen får ett verkligt inflytande i förskolan som läroplanen anger.

– Det är en samhällsfråga, menar Solveig Sollerman och Elisabeth Arnér.

”Min världsbild ställdes på ända”

”JA” I STÄLLET FÖR ”NEJ” fick konsekvenser för Lisbeth Nilsson, förskollärare. Hon arbetar på förskolan Sotterngården i Kilsmo.

– Det förändrade arbetssättet ändrade också mig, mycket av det som fanns i min ryggsäck fick ifrågasättas och ändras. Jag tog även en diskussion med mina föräldrar om min egen uppfostran!

Lisbeth Nilsson kom med i Elisabeth Arnérs och Solveig Sollermans nätverk våren 2002. Det handlade om barns inflytande. Efter den första träffen var hon både upprörd och arg.

– Jag kände mig ifrågasatt och kränkt. Jag tyckte barnen fick vara med och bestämma i vår verksamhet! Irritationen höll i sig tills dess jag förstod innebörden av barns inflytande!

Nu skulle inte Lisbeth Nilsson kunna tänka sig att gå tillbaka till det gamla. För att dela med sig av erfarenheterna på Sotterngården har hon och hennes rektor Katrin Willander föreläst om barns inflytande på andra förskolor.

– Jag är övertygad om att det här sättet

att se på barn inte är en övergående trend utan verkligen en bestående del i vårt förhållningssätt till barnen.

LISBETH NILSSONS RESA mot en förändrad barnsyn tog tid. I nätverket träffade hon sina kolleger en gång i månaden. De lyssnade till föredrag, läste litteratur och forskningsrapporter.

– Det blev många samtal med kollegerna kring det jag läst och hört. Samtalen blev nödvändiga för att ventilera och bearbeta det som gjort mig upprörd. I dag vet jag att mitt sätt att reagera berodde på att jag inte orkade eller ville höra hur verkligheten var för barnen, att deras inflytande över vardagen på förskolan var ganska begränsad. Jag tyckte och trodde att barnen var med och påverkade sin vardag, men det var på de vuxnas villkor.

FÖRSKOLLÄRARNAS I NÄTVERKET fick hemläxor som skapades på seminarierna. Detta kunde innebära att stanna upp och reflektera över varför de sa nej och varför de sa ja. Nästa

LISBETH NILSSON

uppgift blev att säga ja när de tänkt säga nej. Till exempel;

– Nej, du får inte ta fram målarfärg nu, vi ska strax äta. Nejet ändrades till ja. Om ett barn inte ville ha galonbyxor på när det var blött ute sa jag ok till det i stället för att säga att det måste du ha annars blir du blöt.

Barnet hade sina skäl att avstå och tilläts ha detta och ta konsekvenserna av det.

BARNEN PÅ SOTTERNGÅRDEN blev i början förvånade över det nya, men snart märktes det på dem att de blev gladare och mer positiva.

– Konflikterna minskade radikalt. Barnen har växt som människor och det märks att denna demokratifostran är verkningsfull. Det går in i barnen och de som vi nu lämnar över till förskoleklass har med sig detta. De tillåter inte att någon kör över dem. De har också lärt sig att lyssna på andra.

Det nya förhållningssättet hjälper även till att tidigare än förut se de barn som har svårt med den sociala delen, som har svårt att ta kontakt och att leka med andra.

– Äntligen får jag jobba på det sätt jag alltid drömt om, att ge barnen mer inflytande och bemöta dem med respekt utifrån deras vilja och önskningar.

DEN FÖRÄNDRADE BARNSYNEN kräver mer av de vuxna i förskolan. Det innebär att hela arbetslaget måste vara med och att alla är ärliga mot varandra.

– Det är inte låt gå! Det handlar inte om att barnen alltid gör som de vill. Vi lyssnar på barnens signaler, vägleder dem i leken och lotsar dem om de råkar i konflikt och inte klarar ut det själva.

– Nu finns tiden! Och det är verkligen kul att gå till jobbet.

Exemplet Sottern- gården

FÖRUT

✓ ALLA BARN skulle vara med på samlingen som ibland var lång och ointressant för några eller flera barn. Uppmaningarna att sitta still och lyssna kunde bli många, liksom avbrotten i det som berättades.

✓ EFTER LUNCH beordrades alla barn att gå och kissa innan de skulle gå ut. Alla måste gå ut samtidigt.

✓ AKTIVITETERNA var styrda till vissa veckodagar och klockslag. På en lista prickades barnen av när de gjort aktiviteten.

✓ FÖRST ETT GLAS mjölk till lunch innan barnen fick ett glas vatten som de ville ha.

✓ TYCKTE VUXNA att ketchup eller senap inte var passande till maten fick de barn som ville ha det inte gå och hämta det i köket.

Jaaaa

NU

- ✓ INGA DAGLIGA samlingar.
- ✓ Barnen gör det de vill och känner för: målar, snickrar, trär pärlor, hör en saga, går ut, leker i kuddis eller dockvrån. Aktiviteterna sker när barnens lust för det de vill göra inträffar.
- ✓ FRI LEK KAN PÅGÅ i timmar och är inte åldersindelade. Yngre och äldre leker ihop, hjälper och stöttar varandra.
- ✓ BARNEN GÅR UT när de vill.
- ✓ Barnen har inga speciella platser vid matbordet, de väljer sin plats beroende på vem de lekt med före maten.

RESULTATET

- ✓ BARNEN ÄR MER HARMONISKA, lugna, glada och visar mer hänsyn mot varandra. Färre konflikter mellan barnen och mellan barn och vuxna. Barnen växer i självkänsla och i sitt självförtroende. Barnen utstrålar ”jag kan”, ”jag duger”, ”jag tänker”, ”jag blir tagen på allvar”. De växer, utvecklas och tar ansvar för sig själv och andra. De bemöter andra som de själva vill bli bemötta och utvecklar ett medvetet och reflekterande synsätt som de har med sig in i vuxenvärlden.
- ✓ Föräldrarna har märkt att deras barn fått ökat självförtroende och att de ”tar för sig” i tillvaron. De ser positivt på det förändrade arbetssättet.
- ✓ Personalen tycker det är roligare att gå till jobbet. De vuxna lär sig mycket av barnen, växer och utvecklas tillsammans med dem och har många fler dialoger och samtal med barnen. Barnen utvecklar på så vis sitt språk och kan beskriva känslor, hur och varför de tänker och gör som de gör.

Att sätta sig in i barnens värld

BARNEN LEKER AFFÄR på Hasselgårdens förskola i Vivalla. Bakom en liten bänk sitter kassörskan. Kunder kommer fram med saker som de vill köpa. Det uppstår en liten kontrovers kring kassaapparten. Andra barn vill också sitta i kassan.

Förskolläraren Denice Östman kommer fram till disken och undrar om det finns biobiljetter.

– Jaaa!

Leken tar en vändning, nu ska det bli bio i lekhallen.

– Kom fram och köp biljetter!

Flera barn i olika åldrar strömmar till. Biljettförsäljningen går som smort. Gardinerna dras för. Nu stängs dörrarna och vaktmästaren tar emot biljetterna och besökarna sätter sig i soffan.

– Vad vill ni se? säger två barn som sköter föreställningen.

– Vi vill se Pippi!

Då sjunger de Här kommer Pippi Långstrump; applåder, skratt och glädje. Så blir det dags för nästa film. En ny sång, om Emil,

DENICE ÖSTMAN

den här gången. Leken pågår länge och två fröknar är med i biosalongen.

– Det gäller att sätta sig in i barnens magiska värld, att bejaka barns initiativ och, när det behövs, inspirera till lek.

Denice Östman har ingått i nätverket för barns inflytande sedan hösten 2001.

– Det har alltid varit min intention att sätta barnet i centrum, men att verkligen ge barnen inflytande och göra dem delaktiga var en större process än vad jag föreställt mig, både för egen del och för kollegorna.

DENICE ÖSTMAN OCH KOLLEGORNA i nätverket har inte serverats en metod som om den genomförs innebär förändring, nej här gällde det att ändra på ett förhållningssätt, vilket innebär att sätta fokus på sig själv i stället för på barnen.

– När man måste ändra på sig själv kräver det möda och medvetenhet hos oss som pedagoger. Därför startade vi med oss själva jag och kollegerna på min förskola. Vad vill vi ge barnen i livets ryggsäck, frågade vi oss och gjorde en lista. Hur ser vårt möte med barnen ut? Så kom samtalet igång.

Att sätta sig in i barnets magiska värld är viktigt. När ett litet barn börjar plocka ut klossar ur sin behållare och slänga på golvet är det inte nödvändigtvis ett tilltag som ska åtgärdas av en vuxen som kommer och ställer till rätta. Vad är det barnet håller på med?

– Jo, det här barnet städade frysen och tog ur glass för att frosta av. Andra barn kom fram och hjälpte till och det ledde till att de barnen blev bjudna på glass (på låtsas), att de tog bort pappret på glassen och slängde det i papperskorgen, det vill säga den stora klosslådan. Alla klossar kom på plats igen när "avfrostningen av frysen" var klar. Det är väldigt lätt att stoppa en lek innan man vet vad den handlar om. Vår uppgift är att vara inspiratörer och en bra lek kan pågå under en längre tid om vi som pedagoger inte avbryter leken. Ibland pågår leken i flera dagar.

Hösten 2001 kom Hasselgården med i nätverket och ett år senare gick förskolan in i utvecklingsarbetet, vilket innebar att personalen fick reflexionstid och utbildning tillsammans med Elisabeth Arnér. Ett problem som tacklades var att komma tillrätta med alla uppbrott i leken som fanns under en dag. Det var uppbrott för aktiviteter som personalen tyckte var viktiga. Nu är måltiderna de enda avbrotten, däremellan kan barnen styra sina göromål.

– **VI REFLEKTERAR IDAG MER** över våra liv tillsammans med barnen än planerar. Vårt uppdrag är att följa de styrdokument som finns, ➔

HASSELGÅRDEN I VIVALLA

→ bl.a. "Läroplan för förskola". Under en dag på förskolan kan barnen ta del av lek i olika former, skapande aktiviteter, musik, rörelse, upplevelser av olika slag både inomhus och utomhus m.m. Barnets intressen leder vårt arbete. Vi finns som inspiratörer och ska tillföra nya erfarenheter och kunskaper som berikar barnets egna upplevelser och idéer.

Ett resultat man ser är att barnen får en god självbild, barnens empati växer, konflikterna är få.

– Det handlar inte om att vara otydlig som vuxen. Vi upplever att arbetet bygger på ett samspel mellan barn och vuxna, där barnets röst är viktig. Men inflytande får aldrig ske på någon annans bekostnad. Vi har ett vuxenansvar och sätter gränser när det behövs.

Arbetsklimatet har också blivit bättre.

– Vi har släppt på prestige, är mer öppna och hämtar hjälp av varandra. Vi har beslutat att stå på barnens sida. Det innebär att vi var och en kan fatta ett beslut som är bäst för barnen utan att bekymra oss om vad kollegorna ska säga.

VI VUXNA PÅ HASSELGÅRDEN SKA

- ✓ vara lyhörda för det barnen säger med ord, men även det som inte sägs med ord
- ✓ lyssna till barnen
- ✓ tänka på vårt förhållningssätt till barnen
- ✓ säga "ja" i stället för "nej". Kräver situationen ett nej ska det ske med motivation. "Varför måste jag säga nej till detta önskemål?"
- ✓ vara tillåtande
- ✓ ta tag i de förslag barnen kommer med
- ✓ se och iaktta den situation barnen leker i
- ✓ inte avbryta barns lek i onödan
- ✓ sträva efter att ha en så sammanhängande dag som möjligt för att barnen ska få en chans att slutföra det de påbörjat
- ✓ vara inspiratörer
- ✓ vägleda barnen, till exempel vid konflikter. Det ska leda fram till att barnen i ord och handling förankrar ett demokratiskt tänkande hos sig själva
- ✓ stå för ramen – barnen formar innehållet
- ✓ ställa oss frågan "Vad är viktigt för barnen just nu?"

”Vår uppgift är att finnas till hands”

MARIE FRISK

TRADITIONELLT ARBETAR förskolepedagoger med att planera verksamheten åt barnen, dela in grupper, bestämma matplatser, bestämma vad barnen ska göra och när.

Arbetet består av mycket kontroll.

Då krävs det mycket jobb att förändra tänket, att låta barn ha inflytande och delaktighet. Det krävs mycket samtal, både med barn och personal för att förändra processen.

Marie Frisk, utvecklingsledare och förskollärare vid förskolan Stallbacken med 35 barn och sju pedagoger, kan aldrig tänka sig att backa banden. Under ett års tid har hon och 25 kollegor vid tre förskolor haft barns delaktighet och inflytande som en röd tråd när de träffats på pedagogiska konferenser och husmöten.

– **DESSUTOM HAR VI HAFT** arbetslagsplanering två timmar en gång i veckan per arbetslag i Stallbackens förskola. Det är personalen som drivit på arbetet och det har känts utmanande. Alla har varit med på tåget. Vi har också haft stöd av vår rektor Christina Thunberg som brinner för förhållningssättet och →

→ lägger stor vikt vid att alla förskolor strävar mot att ha samma förhållningssätt gentemot brukare och barn.

Marie Frisks arbetslag har stannat upp och släppt kontrollen i allt styrt arbete hon och hennes kollegor bedrev tidigare.

– Att våga ge barn inflytande, det är en ny tankeprocess som startat hos oss. Vår uppgift är att finnas till hands så barnen kan utmanas och vågar ta för sig och föra fram idéer och tankar.

SAMTALEN MED BARNEN i vardagssituationer är mycket viktigt för att få fatt i barns perspektiv. Vad ser de, vad hör de, vad upplever de och hur känner de för verksamheten?

Det är också viktigt att utvärdera och jämföra i olika situationer, exempelvis att samtala med barnen vad som hände när de bestämda matplatserna vid matbordet togs bort.

– Från att ha blivit kontrollerande pedagoger har vi blivit lyssnande och utmanande. Lyhördhet är viktigt, att ställa frågor till barnen om man inte förstår.

Det som är tänkvärt, tillägger Marie Frisk,

är att pedagogen säger ja i stället för nej och att om man säger ett nej förklarar man det.

– Likaså, om ett barn kommer till mig och frågar om något, behöver inte jag gå till en kollega för att förankra ett beslut där. Jag och barnet kan bestämma.

Det nya förhållningssättet på Stallbacken har gjort att personalen lärt känna barnen mer och fått en annan lust till sitt arbete.

Barnen visar vägen

Det här har varit värdefullt inom utvecklingsarbetet och gjort nya perspektiv synliga:

- ✓ De kontinuerliga samtalen mellan pedagoger, utifrån vardagliga händelser och inläst litteratur och artiklar.
- ✓ De kontinuerliga samtalen tillsammans med barnen.
- ✓ Uppmärksamhet på de initiativ som barnen hela tiden tar – barnen visar vägen!
- ✓ Var beredd att ändra dig som pedagog!

VAD HÄNDER MED BARNENS INFLYTANDE NÄR DE KOMMER TILL SKOLAN?

”De demokratiska principerna att kunna påverka, ta ansvar och vara delaktig, ska omfatta alla elever. Elevernas kunskapsmässiga och sociala utveckling förutsätter att de tar ett allt större ansvar för det egna arbetet och för skolmiljön, samt att de får reellt inflytande på utbildningens utformning. Enligt skollagen åligger det alla som arbetar i skolan att verka för demokratiska arbetsformer.”

Så står det i läroplanen för grundskolan (Lpo-94). Men hur ska det gå till i praktiken? Utvecklingsarbetet går från hösten 2003 vidare i grundskolans tidigare år, förskoleklass till år 6. Tanken är att det sedan också ska omfatta de senare åren och gymnasieskolan. Arbetet kring barnens och elevernas inflytande ska ta tillvara deras idéer om inflytande och ansvar – då utvecklas de i sitt demokratiska tänkande.

KONTAKTA OSS OM DU VILL VETA MERA

Örebro kommuns kundtjänst 019-21 10 00
eller www.orebro.se

LÄS OCH LÄR MER

Tidskriften Förskolan nr 9/2002 och 1/2004.
Pedagogiskt Magasin nr 3/2005.

”Med demokrati som uppdrag, en temabild om värdegrunden”
Skolverket

”Barns syn på vuxna. Samtalets betydelse för att finna och förstå barns perspektiv”
D-uppsats av Arnér & Tellgren,
Örebro universitet

”Etik i pedagogens vardagsarbete” J. Gren

”Lärande i praktiken. Ett sociokulturellt perspektiv”
R. Säljö

”Små barns etik” E. Johansson

”Självkänsla – att förstå sig själv och andra”
M. Brodin och I. Hylander

”Vardagsperspektiv. Pedagogens syn på läroplanen för förskolan” E Campner och E Persson

”Delad vårdnad. Föräldraskap och förskollärauppgift i den offentliga barndomen” C. Gars

ÖREBRO